

Nr 573

Av herr Nilsson, Ferdinand, m. fl., i anledning av Kungl. Maj:ts proposition nr 5, med förslag till lag om avveckling av fideikommiss m. m.

I prop. nr 5 till innevarande års riksdag föreslås lag om avveckling av fideikommissen. Problemet har i första hand tvenne sidor. Dels medför det att inom ca 150 familjer besittningen av viss egendom icke ärves med lika arvsrätt utan förbehålles någon arvinge, dels hålles genom fideikommissinstitutionen viss egendom samman och undandrages från den splittring eller det behov att avyttra den som den lika arvsrätten medför. Det är dels fråga om rena s. k. penningfideikommiss eller placeringar i vad man kallar stadsfastigheter, dels också i enligt propositionen (1950) 111 fall av fideikommiss med jordbruksfastigheter. Beträffande de förra torde väl ungefär samma bedömanden från samhällets synpunkt föreligga som i fråga om andra stora arv. Beträffande storgodsens av fideikommissnatur är förhållandena från vissa synpunkter annorlunda.

Det torde kunna sägas att utöver doktrinära betraktelser är det förhållandet, att inom ett sålunda begränsat antal familjer den lika arvsrätten icke är helt tillämpad, från samhällets synpunkt av ganska begränsat intresse, låt vara att det kan gälla ganska stora värden. De sociala skadeverkningarna av exempelvis det Brantingska stadsfastighetsfideikommisset torde knappast kunna anses stora. Anledning torde föreligga att något dröja vid de fideikommiss som besitter stora jordbruks- och skogscomplex. De finns framför allt i vissa landsdelar och inte i andra. Det rör sig enligt propositionens siffermaterial om tillsammans 90 000 hektar åker och ungefär dubbelt så stor areal skogsmark. Det är också dessa storgods som utsatts för den huvudsakliga kritiken; de har karakteriserats som icke tidsenliga, det har talats om »latifundier» o. s. v.

Det framstår som märkligt efter sådana preludier att propositionen synes gripa sig an med den förra delen av problemet — den om att några få inte helt är underkastade lika arvsrätt — medan storgodsproblemet, som berör så många, föga beröres. Propositionen präglas av en ganska ömsint önskan att bevara storgodsens — de 111 brukningsenheterna — oförminskade. De skall överlåtas på aktiebolag eller försäljas till domänverket, sådan synes melodien vara. Vad som närmast åsyftas synes vara bildandet av s. k. familjebolag där i stället för fideikommissarien skall småningom komma de många arvingarna i senare generationer.

Man frågar sig hur det kan bli med de sålunda tillkommande ströposterna av aktier, om vederbörande blir tillfreds med eventuell utdelning och ett i fleralet fall ringa inflytande på och intresse av förvaltningen. Det torde inte vara djärvt att antaga att kraven på försäljning för att få ut var och en sin andel av de värden det gäller kommer att snart nog göra sig gällande, och då återstår som regel tvenne utvägar: antingen att sälja till rent kommersiella storbolag eller att sälja till domänverket. Man har svårt att undertrycka en viss förvåning över om den »kamp mot storgodsägarväldet» som i så starka ordalag tidigare predikats skulle enligt propositionen resultera i ett vidgat bolagsvälde eller i jordsocialismen. Det må uppriktigt betvivlas att domänverkets tjänstemän — högre och lägre — blir mycket mera populära än fideikommissarierna och deras förvaltning.

Det finns dock — vid sidan av de 150 familjerna — en annan grupp, vars intressen föga beaktats i prop. nr 5, och det är deras arrendatorer. Endast ett tiotal fideikommissegendomar brukas som enhetliga brukningsdelar. I övrigt finns vid sidan av de 142 s. k. huvudgårdarna över 3 000 undergårdar. Den vanliga brukningsformen för dessa är arrende. Antalet arrendatorer under fideikommissförvaltningarna är också stort. Av dessa har inemot 1 700 innehaft sina arrenden mer än 10 år, och den större delen därav under mycket längre tid. Här synes det stora sociala problemet ligga, men så tycks man icke resonera i prop. nr 5. Den utredning som föregått arbetet med propositionen (SOU 1959:40) hade utgått ifrån att en så genomgripande förändring som ifrågasatts borde vara förbunden med åtgärder för att trygga arrendatorernas rätt i samband med övergången till ändrade förhållanden. I propositionen avfärdas detta med en hänvisning till pågående utredning om enhetliga former. Det är emellertid inte på den vägen som här föreliggande speciella problem klaras.

För den som inte i bolagsförvärv av mer och mer jord och skog eller i en fortskridande socialisering av dessa värden ser en socialt lycklig utveckling framstår det som nödvändigt att söka andra vägar för att bevara den jordbrukande befolkningens rätt. Det framstår som ett socialt rimligt krav att det allmänna inriktar sig på att bevara inte de stora godscomplexen, lägga dem i bolagshand eller under staten, utan de 3 000 brukningsenheterna med jord och skog, i den mån som de av vederbörande lantbruksnämnder kan finnas utgöra underlag för att lösgöras och bli till livsdugliga enheter. Att upplösa fideikommisskapitalen och fördela dem på många arvingar måste bli en senare fråga.

Som det nu är talas det om fideikommisskapitalens låga förräntning när de placerats i jord och skog. Från denna synpunkt framstår det som skäligt att, i den mån som fideikommissinnehavet av godsen avvecklas i samband med att arrendatorerna övertager gårdarna, möjligheten bör omprövas att bereda arrendatorerna lån ur det lösgjorda fideikommisskapitalet till en låg ränta och med minst tjugoförårig amorteringstid. Uppenbarligen

skulle även en låg ränta på dessa lån ge en bättre förräntning på pengarna än nuvarande placering. Att detta skulle innebära en förlängd avvecklings-tid i fråga om fideikommissen synes i sammanhanget icke vara av avgörande betydelse.

Oavsett sådana möjligheter synes det vara en stor jordpolitisk uppgift att bringa denna fideikommissproblemets huvudfråga till en lösning som bevarar de många livsdugliga brukningsenheter med jord och skog i stället för att släppa fram bolagsvälde och socialiseringssträvanden. Här synes erforderliga resurser av arbetskraft och krediter böra ställas till förfogande i en utsträckning som frågans räckvidd vid närmare omprövning kan visa erforderlig.

Därför föreslås,

att proposition nr 5 i dess nu föreliggande utformning icke måtte vinna riksdagens bifall;

att riksdagen måtte i skrivelse till Kungl. Maj:t begära snart förslag varigenom fideikommissarrendatorernas rätt bättre tryggas och möjligheter beredes för dessa genom förköpsrätt och lån med låg ränta och lång amorteringstid att på skäliga villkor övertaga sina jordbruk med för bärighet erforderlig skogsmark; samt

att därvid måtte omprövas i vad mån vid arrendegårdarnas avveckling lån på billiga villkor skall kunna erhållas ur de vid avvecklingen lösgjorda i fideikommisskapitalet ingående köpeskillingarna.

Stockholm den 19 februari 1963

Ivan Svanström

Eric Carlsson

Ferdinand Nilsson

i Kungsängen

Ernst W. Olsson
